

Неформальна освіта як складова бібліотечних послуг

Кравчук Неліна Миколаївна,
директор наукової бібліотеки імені Гордія Палія
Вінницький національний медичний університет ім. М. І. Пирогова

«Неформальна освіта – це чудовий спосіб соціалізації та сприяння соціальній згуртованості»

В. Фургалю, співзасновниця громадської організації «Мережа Центрів Едукації»

Інтенсивний розвиток сучасного суспільства та безперервний потік інформації потребують постійного і вчасного оновлення знань, навчання та самовдосконалення, які спрямовані на адаптацію до швидкозмінних умов життя. Вислів «одна освіта на все життя» безповоротно залишився у минулому. Натомість важливу нішу зайняло поняття «освіта впродовж усього життя». Його вагомим складником є неформальна освіта, орієнтована на розвиток особистісного потенціалу, професійне самовдосконалення, творче самовираження, самореалізацію, духовне зростання та ін.

Неформальна освіта базується на певних засадах, важливими з яких є: «вчитися в дії» – отримувати знання під час практичних завдань; «вчитися взаємодіяти» – працювати в групі, команді та приймати оточуючих такими, які вони є і співпрацювати з ними; «вчитися вчитися» – аналізувати власний досвід, на основі якого формувати нові знання та застосовувати їх в різних ситуаціях [5].

Формат неформальної освіти регламентує законодавство України. Зокрема, в Законі України «Про освіту» в статті 8 неформальна освіта визначається як «...освіта, яка здобувається, як правило, за освітніми програмами та не передбачає присудження визнаних державою освітніх кваліфікацій за рівнями освіти, але може завершуватися присвоєнням професійних та/або присудженням часткових освітніх кваліфікацій» [9]. У статті 13 проєкту Закону України «Про освіту дорослих» зазначається, що «освітній процес у неформальній освіті дорослих організовується у формі освітніх, просвітницьких заходів (семінари, практикуми, тренінги, вебінари, майстер-класи, курси)... Надавачі послуг у сфері освіти мають право використовувати різні форми організації освітнього процесу та/або їх поєднання» [10]. Важливою умовою всіх форм є врахування потреб суспільних груп та гнучкі програми з відповідним змістом, методами і термінами навчання.

Осередками неформальної освіти можуть бути освітні заклади, громадські об'єднання, просвітницькі центри, будинки культури, гуртки, музеї, студії/школи, бібліотеки та ін. [1]. Зручним місцем для неформальної освіти є бібліотеки, які надають доступ до різноманітної інформації та ресурсів у різних галузях,

сприяють розвитку цифрової та інформаційної грамотності, надають можливості для вивчення мов, культур, мистецтва, науки та багато іншого. Різноманітні навчальні активності, які бібліотеки організовують для своїх користувачів, включають лекції, майстер-класи, тренінги, курси, круглі столи, дискусії, клуби за інтересами, книжкові виставки тощо. Важливо такі заходи проводити у співпраці з різними організаціями, що сприяє розширенню можливостей для освіти в усіх сферах життя [6]. Впровадження різноманітних способів неформальної освіти в роботу бібліотек закладів вищої освіти сприяє ефективності навчання студентів, стимулює їх мотивацію для отримання професійної освіти, забезпечує різноманітні індивідуальні потреби, створює сприятливі умови для вільного обміну ідеями та комфортну атмосферу спілкування, формує основи соціалізації особистості. [8].

Наукова бібліотека ВНМУ ім. М. І. Пирогова використовує різні формати неформальної освіти залежно від тематики та напрямів роботи, які розраховані на студентську аудиторію, науковців та бібліотечних фахівців. Сучасна молодь надзвичайно активна, цілеспрямована, володіє креативністю та інноваційним мисленням. Життєві виклики та можливості потребують різнобічних знань в різних сферах суспільства. Відчувати стрімкий ритм і вимоги сучасного життя, адаптуватись до сучасних реалій їм допомагає неформальна освіта, яка забезпечує формування індивідуальності та самовираження особистості.

Сьогодні існують дві форми неформальної освіти – очна та дистанційна, які можуть доповнювати одна одну або бути відокремленим напрямом складової освіти впродовж життя. Кількарічний період пандемії та війни в країні перевів навчання здебільшого на рейки онлайн-формату, який виявився ефективним і має багато переваг: мобільність, свобода вибору, можливість планувати свій час, обирати темп роботи, створювати особистий комфорт тощо. Проте з досвіду бібліотеки ВНМУ, для студентів та працівників поряд з технологіями важливими компонентами є комунікація та емоційна підтримка. І хоча організований у бібліотеці ВНМУ молодіжний простір, який охоплює коворкінги, гуртки, творчі об'єднання, курси, тренінги, майстер-класи, дещо змінив формат роботи, зустрічі та спілкування наживо все ж таки вирізняються унікальністю та залишаються в тренді. Навіть під час блекаутів молодь збиралася при свічках і знаходила можливості для самовдосконалення.

Коворкінг-центр бібліотеки надає своїм відвідувачам простору зону для роботи в креативній обстановці та зручні місця, обладнані інтернетом і необхідною офісною технікою. Зібрання однодумців мають можливість вільно спілкуватися між собою та обмінюватися ідеями з фахівцями-наставниками. Оскільки здебільшого це навчальна, дискусійна або творча робота, то створена окрема зона рекреації дає можливість студентам емоційно та психологічно розвантажитися, переключитися з процесу, відволіктися, відпочити, випити чаю

тощо. Інтер'єр коворкінгу відповідає меті кожного заходу. Для навчальних і наукових заходів він формується переважно із стандартних робочих місць: круглий стіл, кілька окремих робочих місць для командної роботи, персональні комп'ютерні місця, глядацька зона тощо. Для групових творчих зустрічей приміщення вирізняється неординарністю і яскравістю із диванами, кріслами-мішками, зі столами й без столів, з народознавчими і патріотичними експозиціями та ін. В рамках освітнього коворкінгу «DoctorThinking/Доктор Думає» студенти мали можливість продуктивно та успішно спілкуватися та проводити змістовні дискусії на різні медичні теми з досвідченими фахівцями – лікарями та науковцями. Інформативні виставки та перегляди літератури, які готувала бібліотека до кожної тематики заходу, завжди збирали зацікавлену аудиторію і майбутніх лікарів, і знаних науковців. Комфортні умови коворкінг-центру стали майданчиком для проведення формальних і неформальних зустрічей різних молодіжних організацій – Ради студентського самоврядування ВНМУ, Студентського наукового товариства, Української асоціації студентів-медиків, Молодіжного об'єднання "Студентське Братство Вінниччини", Європейської медичної студентської асоціації та ін.

Складовою неформальної освіти в бібліотеці є гурткова робота. Зокрема, гурток жестової мови об'єднав студентство університету, яке прагне оволодіти навичками спілкування з людьми з вадами слуху задля надання їм кваліфікованої медичної допомоги. Викладачка, яка працює на волонтерських засадах, навчає базовим жестам спілкування та медичній термінології. Ефективними інклюзивними практиками є зустрічі студентів-медиків із людьми з обмеженими можливостями. Зокрема, музично-поетичний вечір-квартирник «Осінній мелос: лірика у звуках», проведений до міжнародного дня незрячих спільно з кафедрою офтальмології та Українським товариством сліпих, – це спроба пізнати іншого, це прояв культури толерантного спілкування, рівності, емпатії та розуміння соціалізації, сутності якості життя. Наразі невід'ємною складовою успіху кваліфікованого фахівця є знання іноземних мов. Члени студентського гуртка «Speaking club» - англійський для медиків» передбачає удосконалення іноземної мови серед студентів для успішного складання міжнародного тесту з основ медицини IFOM, написання історії хвороби, огляду пацієнта, призначення та опису курсу лікування, тощо. Заняття в гуртку польської мови, які проводили працівники бібліотеки, знайомили з історією, культурою, звичаями та народними традиціями Польщі не лише теоретично, але й організовували красзнавчі поїздки вінницькими місцями, пов'язаними з польськими діячами. Під час навчання розмовної мови використовували різні форми роботи: читання, написання диктантів, аудіювання, перекази, діалоги та ін. На ефективність занять позитивно впливала участь носіїв польської мови – студентів з Польщі, які навчаються в університеті. Результатом плідної роботи гуртка стали перемога його членкині (4-

те місце) на Третьому Всеукраїнському диктанті з польської мови «Я пишу, ти пишеш, ми пишемо по-польськи...» та поїздка студентів до медичних клінік Польщі (м. Кельце) в рамках літньої хірургічної практики. Для самостійного вивчення іноземних мов бібліотека підготувала електронне видання «Вивчаємо англійську і польську мови онлайн». Розширенню загального кругозору сприяють заняття клубу інтелектуальних ігор «Що? Де? Коли?». Їх результатом є неодноразово завойовані призові місця, кубки та грамоти на інтелектуальних обласних та міських змаганнях і турнірах.

Отримати важливий досвід публічного виступу перед глядацькою аудиторією, розкрити власний творчий потенціал та культурно збагатитися студенти мали можливість завдяки участі у конкурсах читців-декламаторів «Поетичні віражі», вечорах поезії, квартирниках, бібліотечних відеофільмах. Читання у «Вільному мікрофоні» – це спроба не лише представити твір свого ровесника або почути власний у чужому виконанні, але й вчитися оговорювати твори та сприймати критичні зауваження на свою адресу. Участь у мистецькому проєкті «Драбина» дав можливість кожному учаснику проявити сміливість, подолати власну невпевненість та відкрити нові можливості творчого самовираження. Акторській майстерності, вираженню творчості та художнього смаку молодь навчалася на костюмованій вечірці Геловін, етновечірці «Вечорниці у Солохи». Відтак незмінним атрибутом майже кожного заходу стало театралізоване перевтілення студентів у його головних героїв.

Студентська активність, артистизм та спроби творчого самоствердження мотивували головного режисера вінницької радіокомпанії «Місто над Бугом» провести цикл тренінгів з акторського мистецтва для членів творчої студії «Вежа». Виразити власні емоції тілом, мімікою, голосом, знімати емоційну скутість, розвивати навички артикуляції, риторики, уміти презентувати себе, вільно спілкуватися, бути комунікабельним – це важливі навички для лікарів. В продовження таких тренінгів працівниця бібліотеки, керівниця творчого об'єднання організувала майстер-класи ораторської майстерності. Цьому передувала її активна онлайн-участь в тренінгах «Мовний марафон», який проводив актор театру і кіно А. Шимановський та «Публічний виступ у деталях» Марини Леончук.

Розвиток особистості в сучасному світі тісно пов'язаний із публічністю шляхом позиціонування себе та своїх поглядів у інтернет-просторі, зокрема, фотопроектах та відеороликах. Бібліотека підхопила цю ідею з метою формування культури відеопублікацій в соцмережах. Різноманітність тематики відео- та фоторобіт вирізняється багатогранними методами підготовки та формами подачі інформації. Традиційні відеовітання до Міжнародного дня студента влучно доповнювалися цікавим студентським стендапом про казуси їхнього життя, підготовка якого потребувала неординарного гумористичного погляду на

студентські історії. Бібліотекарів порадувало пісенне вітання у день свого професійного свята від студентів, які із задоволенням підготували його у студії звукозапису Вінницького молодіжного центру «Квадрат». Душевним патріотизмом була просякнута співпраця студентів ВНМУ, членів студії «Вежа» з членами університетського комітету волонтерства та доброчинності у створенні відеороботи «Небесну сотню зорі освітили, щоби безсмертною лишилась у віках...». А до Міжнародного дня рідної мови всі вподобали створені студентами ВНМУ зовсім різні за змістом відеороботи: «Мова кожного народу неповторна і своя» – об'єднала різні культури, народи, нації; «International Mother Language Day» – іноземці у власному виконанні представили пісенну культуру свого народу; театралізований уривок із п'єси М. Куліша «Мина Мазайло» «(НЕ)пристойна пропозиція. Давайте вас українізую» – гумористична сценка студентів-«вежівців». У фотопроекті «Абсурд безглузких правил» до 190-річчя Льюїса Керролла студенти в костюмованих образах проілюстрували героїв та відомі цитати з його книг. Всесвітній день посмішки було відзначено створеним відео «Студенти медицини читають гуморески», де вони відкрили для себе і представили на загал твори відомих українських гумористів та власні проби сатиричного віршування.

Досвід творчого єднання молодого та старшого покоління отримали і студенти, і бібліотекарі під час створення відеорепортажів бібліотечної тематики. Цікавим університетській спільноті було відео «Стоматолог іде в бібліотеку», приурочене до професійного свята, де інтерв'ю про бібліотечні послуги майстерно надавали студенти стоматологічного факультету. У рекламному плейкасті бібліотеки ВНМУ «Бібліотека – інформація, знання, успіх!» неординарно і вдало вжилися у свої ролі «режисери»-бібліотекарі та «екскурсоводи»-студенти.

З метою мотивації до пізнавальної діяльності в неформальній освіті студентів часто застосовуються ігрові методики, які мають низку переваг, зокрема, сприяють розвитку комунікаційних компетенцій, навчають співпраці в команді, критичному та творчому мисленню, дають можливість експериментувати, висувати гіпотези, творчо розв'язувати завдання та розробляти нові ідеї тощо. Таким чином, використання ігор та вправ у сфері освіти в неформальній освіті студентів сприяє їхньому активному навчанню, розвитку компетенцій та творчого мислення. Ці методики створюють простір для практичного застосування отриманих знань, сприяють усвідомленню та засвоєнню інформації на більш глибокому рівні [4].

Конкурси, ігрові програми, майстер-класи сприяють пізнанню та вихованню поваги до народознавчих традицій, звичаїв, обрядів і національних цінностей. Зокрема, до 160-річчя від дня народження Бориса Грінченка інтелектуальний мовознавчий турнір «Жадання пута розбивати» та брейн-ринг між двома

командами до Дня української писемності та мови продемонстрували у студентів дух суперництва, логіку, швидкість реакції та бажання покращити власні знання. Майстер-клас із пов'язування хустки, проведений до Всесвітнього дня української хустки, за словами присутніх, став своєрідною арт-терапією, який об'єднав молодше і старше покоління: студентів, викладачів і бібліотекарів. У рамках святкового заходу до Дня вишиванки працівники бібліотеки щороку об'єднують молодь різних країн, щоб засвідчити міжнародне єднання студентської молоді університету та взаємодію між різними етнічними групами. Не забудуться українські традиції тим, хто відвідав у бібліотеці зимові досвітки «Українські традиції – зв'язок поколінь» з українськими народними піснями, під оповідки різних бувальщин та небилиць, жартівливі ворожіння дівчат, з кусанням калити і пеленанням ляльки, зі смачними варениками, рум'яними пирогами та духмяною калитою. Цей екскурс пов'язав минуле із сучасним українським фольклором.

Своєрідна безтурботність студентства часто поєднується з глибокими філософськими поглядами, на які варто звертати увагу і сприяти активному розвитку критичного мислення. До активного обговорення власних вражень спонукали групові перегляди репортажу телеканалу ZIK «Історична правда з Вахтангом Кіпіані. Микола Аркас», ряду відео та аудіо-матеріалів про Альбера Камю, документальних фільмів «1944. Депортація», «Соловей співає» та «Хто ми? Психологія українців». До дня українського кіно непересічні думки та цікаві міркування висловлювала молодь під час обговорення постаті Л. Бикова і його фільму «В бій ідуть тільки старики». Розширенню світогляду в театральномистецькій сфері та розвитку музичних смаків сприяли регулярні спільні походи до Вінницького академічного музично-драматичного театру ім. М. Садовського та обласної філармонії.

Результативною формою роботи є розгляд суперечливих питань. Темі для обговорення молодь обирає сама. В напрямі правової освіти в циклі «Я і мої права» бібліотека проводить ряд дискусій і диспутів, зокрема «Полеміка про демократію», «В день прав та свобод поговоримо про обов'язки», «Толерантність та солідарність у сучасному світі», «Що таке патріотизм і націоналізм?», «Гендерна нерівність і гендерне насильство у суспільстві», «Чоловіча емансипація як реальність сучасності», «Фемінізація в українській літературі», анонімне опитування «Демократія в Україні» з подальшим його аналізом і обговоренням та ін. В результаті молодь вчиться толерантності, аргументовано представляти власні погляди, виявляти повагу до своїх опонентів та знаходити істину.

Неформальна освіта посідає проміжну позицію між формальною та інформальною освітою. Її позитивний вплив на самоосвіту студентської молоді та додаткові можливості для навчання і розвиток поза навчальною програмою доповнює формальну освіту [4]. Тому невід'ємною частиною роботи бібліотеки є формування професійної культури студентів, зокрема, через художнє слово.

Популяризацію художньої літератури медичної тематики забезпечують періодичні презентації «Медицина в художньому слові» та «Ці книги написані лікарями і не тільки». Художні твори ведуть майбутніх медиків крізь призму життя лікарів з різними долями, світоглядами, цінностями, за якими стоїть складна й відповідальна професія та нелегкий життєвий досвід. Періодичні обговорення таких творів за сприяння викладачів кафедр дають можливість студентам-медикам краще зрозуміти почуття лікарів та відчути їхні емоції. Глибшому усвідомленню поклику свого серця сприяють диспути на тему «Етичні та естетичні постулати професійної діяльності лікаря на прикладі художніх творів про медицину». Зустрічі з викладачами університету – ще один вагомий крок до фахового зростання, адже практичний професійний досвід і життєва мудрість наставників формують погляди на оточуючий світ та сприйняття себе в ньому як особистості.

Єднання та розвиток молоді через неформальну освіту забезпечують молодіжні організації. Така взаємодія – це досвід громадянської активності, що сприяє залученню молоді до активного суспільного життя, формує ініціативність, лідерство, комунікацію, творчість, самовизначення, активну позицію в сучасному суспільстві, стимулює до генерування ідей, забезпечує різноманітні можливості для особистісного та професійного розвитку. Це важливий досвід соціальної взаємодії в команді, з партнерами, з оточенням. Це реальна можливість взаємодіяти з дійсністю [7].

Широкий спектр розвитку творчого об'єднання «Вежа» уже вийшов за межі бібліотеки. Зокрема, у вінницькому міському молодіжному коворкінг-центрі «Квадрат» студійці беруть участь у заходах під егідою Співки Української Молоді. Всесвітній день поезії у креативному просторі «Артинов» об'єднав «вежівців» із представниками відділу молодіжної політики, громадського об'єднання «Дівчата» та Вінницької молодіжної ради.

Неформальна освіта студентів може здійснюватися через різноманітні волонтерські програми і проекти, які сприяють соціалізації, розвитку соціальної відповідальності та лідерських якостей. Зважаючи на війну в країні, бібліотечні працівники і студенти не залишилися осторонь та активно включилися до волонтерського руху Вінниччини. З нагоди Всесвітнього дня волонтерів у бібліотеці відбулася плідна зустріч членів творчого об'єднання «Вежа» з представниками студентського волонтерського руху, де обговорювалася концепція волонтерської діяльності студентів ВНМУ. У програму заходу була включена презентація автобіографічної книги Наталки Позняк-Хоменко «Волонтери: сила небайдужих», яку авторка подарувала бібліотеці.

Діяльність бібліотек, які надають простір для неформальної та інформальної освіти користувачам, потребує відповідної компетентності бібліотечних фахівців. Сучасний образ бібліотекаря – це складний багатокомпонентний комплекс

характеристик та вмінь. Першорядна роль належить таким професійним якостям як культура спілкування, професіоналізм, компетентність, вміння швидко реагувати на новації у професійній діяльності, креативність, вміння презентувати себе [3]. Найбільш значущим чинником є інноваційне креативне мислення бібліотекаря [11]. Тож суспільство і користувачі відповідні вимоги висувають до бібліотечного спеціаліста як фахівця нової генерації.

Питання професійної соціалізації сучасного бібліотекаря вивчала Наукова бібліотека ім. Ярослава Мудрого в онлайн-голосуванні «На Вашу думку, якість роботи працівника насамперед залежить від...». Голоси 341 респондента серед перелічених чинників розподілилися таким чином: першість із великим відривом віддана «особистісно-професійному розвитку» – 56,3%, наступні позиції займають «креативність та творчість» – 21,99% і «кваліфікація та освіта» – 15,84%, незначну кількість голосів отримали «можливості кар'єрного зростання» – 4,11% і «стаж роботи» – 1,76% [2]. Ці критерії свідчать про необхідність розвитку неформальної освіти серед бібліотечних фахівців незалежно від освіти та стажу роботи. Це окремий важливий напрям діяльності сучасної бібліотеки. Начаючи вчитися – життєвий слоган кожного бібліотечного фахівця. Ефективну співпрацю бібліотекаря і користувача забезпечить багатокомпонентний комплекс їх знань і вмінь, що сприятимуть підвищенню якості навчання та розвитку компетенцій.

Список використаних джерел

1. Аніщенко О. Неформальна освіта як елемент навчання впродовж життя в Україні / О. Аніщенко // *Edukacja zawodowa I ustawiczna*. – 2016. – № 1. – Р. 447–458. – Електронна версія. – Режим доступу: https://www.aps.edu.pl/media/3404538/53_eziu_1-2016_o_anishtchenko.pdf.
2. Бібліотечному фахівцю [Електронний ресурс] / Нац. б-ка України ім. Ярослава Мудрого : [вебсайт]. – Електрон. текст. дані. – Режим доступу: <https://profy.nlu.org.ua/poll.php?lng=uk> (дата звернення: 16.07.2024), вільний. – Назва з екрана.
3. Завадська Н. Сучасний образ бібліотекаря у контексті соціальних комунікацій / Н. Завадська // *Бібл. форум: історія, теорія і практика*. – 2018. – № 1. – С. 2–4.
4. Купіна О. В. Організаційні форми неформальної освіти здобувачів вищої освіти в Україні / О. В. Купіна // *Освіта. Інноватика. Практика*. – 2023. – Т. 11, № 7. – С. 43–51. – Електронна версія. – Режим доступу: <http://surl.li/xezppq>.
5. Легка В. Неформальна освіта в Україні: особливості, переваги, недоліки [Електронний ресурс] / В. Легка // *Український інтерес* : [вебсайт]. – Електрон. текст. дані. – Режим доступу: <https://uain.press/blogs/neformalna-osvita-v-ukrayini->

osoblyvosti-perevagy-nedoliky-1063599 (дата звернення: 16.07.2024), вільний. – Назва з екрана.

6. Неформальна освіта в бібліотеці (ч.1.) [Електронний ресурс] / підгот. В. Горчинська // Блог Нац. б-ки України ім. Ярослава Мудрого. – Режим доступу: <https://oth.nlu.org.ua/?p=8586> (дата звернення: 18.07.2024), вільний. – Назва з екрана.

7. Неформальна освіта молоді: можливості для бібліотек : методико-бібліографічні поради та огляд досвіду / підгот. Т. М. Петелько ; ред. В. В. Фоменко ; відп. за вип. О. А. Чоловська ; Одес. обл. б-ка для юнацтва ім. В. В. Маяковського. – Одеса, 2020. – 19 с. – Серія «Академія життя».

8. Одарченко В. І. Сучасні підходи організації неформальної освіти в процесі підготовки майбутніх вчителів у ЗВО / В. І. Одарченко, О. В. Кузнецова, О. М. Акімова // *Danish Scientific Journal*. – 2020. – Вип. 43. – С. 25–29. – Електронна версія. – Режим доступу: <http://repository.khpa.edu.ua:8080/jspui/handle/123456789/1926>.

9. Про освіту : Закон України № 2145-VIII від 05.09.2017 р. // Відомості Верховної Ради. – 2017. – № 38/39. – Електронна версія. – Режим доступу: <http://surl.li/xfzbtv>.

10. Про освіту дорослих [Електронний ресурс] : Проект Закону України № 7039 від 10.02.2022 р. – Режим доступу: <https://ips.ligazakon.net/document/ЛЮ6948А?an=2> (дата звернення: 18.07.2024), вільний. – Назва з екрана.

11. Сафонова Т. Формування іміджу сучасного бібліотекаря як важливий напрям PR-діяльності бібліотеки / Т. Сафонова // Вісн. Кн. палати. – 2019. – № 7. – С. 25–28.